
AZONOSSÁGOK ÉS KÜLÖNBÖZŐSÉGEK A MAGYAR NÉPMESE ÉS AZ IRODALMI MESE NÉVADÁSI SZOKÁSAIBAN

1. Az irodalom egyik alapvető forrása és meghatározó rétege a népköltészet. A mese műfaja önmagában is reprezentálja ezt az összefüggést. Bár eredetileg a népmeséket nem gyermekeknek szánták, mégis hosszú idő óta elsősorban ők hallgatják vagy olvassák őket. Kézenfekvő tehát, hogy összefüggéseket keressünk a népmese évszázadok csiszolta, de a neveket többnyire érintetlenül továbbörökítő névadási gyakorlata és a gyermekeknek szánt műmese, irodalmi mese tudatos névválasztási szokásai között.

A téma megközelítésének két megfigyelés az alapja: 1. Sokéves tapasztalat, hogy a népmese és az irodalmi mese műfaji egygyökerűsége nemcsak hasonlóságokat, hanem különbségeket is mutat. (A különbségek a névadásban is tettenérhetők.) 2. Az is megfigyelhető, hogy minél távolabb esik a műmese a népmesei gyökerektől, annál jobban különbözik azoktól. Következésképpen ennek fordítottja is igaz lehet: minél „közelibb” az érintkezés (s itt a mintakövetésre gondolhatunk), annál inkább hasonlítanak egymásra. Nézzük meg, hogy ez a tényező kapcsolatba hozható-e a névadással: Kimutatható-e a fikció nagyobb mértékű elrugaszkodása a valóságtól a névválasztásban és a nevek természetében? A mese mint műfaj mennyiben határozza meg a szereplők neveit? A népmesével való összehasonlítás mutat-e lényeges eltéréseket – a műfajazonosság ellenére – az ismeretlen mesemondó és egy adott, ismert szerző között?

A vizsgálatot Benedek Elek „Magyar mese- és mondavilág”-ának (1894–1896) reprezentatív anyagának a modern, tündérmesei ihletésű szerzői mesékkal való összevetésével végeztük el. (Benedek Elek ebbe a nagy vállalkozásába beledolgozta a magyar nyelvterület legépebb és legjobb népmeséit, mondáit. Felhasználta és átírta a nyomtatásban megjelent korabeli népmese-gyűjtemények anyagát, folyóiratokban közölte, jól-rosszul megírt meséket, falusi papoktól, barátoktól kapott egyéni gyűjtéseket és nem utolsósorban mesemondói narrációjú és stílusú saját gyűjtéseit.)

Mesetípusként a tündérmesét, a PROPP (1975) által definiált szerepkörök közül pedig elsősorban a hőst választottuk, bár esetenként egyéb szereplőkről is szólnunk kell. A tündérmese típusát az indokolja, hogy a magyar népmesék 50%-a ide tartozik, tehát mesekincsünknek ez a domináns típusa. A hősnévet pedig mint a legfontosabb szerepkört megtestesítő mesealak nevét emeljük fókuszba (a hős végig jelen van a mesében, ő cselekszik vagy helyette cselekszenek, s feladata a hiány megszüntetése, a rend helyreállítása).

2. Induljunk ki abból a tételből, hogy a népmese többé-kevésbé őrzi keletkezési, széles sávú idejének és körülményeinek hagyományokra támaszkodó névhasználatát. Feltételezzük, hogy a szerzői mesék is élnek ezzel a természetes módon adódó névadási gyakorlattal, a népmesei minta követésével. Vegyük pl. már a középkorban nagyon gyakori *János* nevet, amely egészen a 19. század derekáig, helyenként végéig a legerheltebb férfi keresztnemek egyike volt (vö. HAJDÚ 2003: 371–500). A népmese a feudális paraszti társadalom

közösségi terméke, s erősen tükrözi annak életmódját, lelki- és hitvilágát, valamint a névadás hagyományozó gyakorlatát. Nem véletlen, hogy sok népmesehős viseli ezt a nevet vagy ennek kicsinyítő-becéző képzős változatait (*János; Jancsi, Jankó, Jánoska*). VOIGT VILMOS hívta fel a figyelmet arra, hogy a népmesékben gyakoriak az ilyen és ehhez hasonló, „formailag diminutív” nevek (1985: 117). A héber eredetű *János* jelentése ’Isten kegyelme’ vagy ’Isten kegyelmes’. Mivel – sok máshoz hasonlóan – ez a név is a Biblia latin fordítása következtében terjedt el, nem csodálkozunk, hogy már régóta a legkedveltebb férfinevek egyike (FERCSIK–RAÁTZ 1997: 173).

A népmesék *János-a, Jankó-ja, Jancsi-ja* tehát tipikus névként jelenik meg. Amennyiben a népmese főhőse konkrét egyelemű vagy kételemű nevet visel, nem pedig családi, társadalmi vagy egyéb státusával szerepel (mint pl. *a fiú, a legkisebb* vagy *kicsi királyfi, a kondásfiú, a szolgalegény, a szegény ember fia, a legkisebb legényke* stb.), legtöbbször *János-nak* (Az aranyköles, János vitéz, Szegfűhajú János), *Jánoská-nak* (Az égig érő fa, Jégország királya), *Jankó-nak* (Babszem Jankó, Táltos Jankó), *Jancsi-nak* (Kígyós Jancsi) vagy *Palkó-nak* (Szép Palkó), *Pali-nak* (Erős Pali), *Gyurká-nak* (Hammas Gyurka), *Gyuri-nak* (Feketeország), esetleg *Miklós-nak* (Szép Miklós), *Dániel-nek* (Deszkavári királyfi), *Péter-nek* (Az aranyréten) vagy *Laci-nak* (Vas Laci) hívják.

Míg a népmesében a hagyományozott nevek hagyományos típusokat megtestesítve sztereotípiá gyanánt újra és újra visszatérnek (*János királyfi, Rózsa királyfi, Babszem Jankó, Tündér Ilona, Hammas Jutka, Király Erzsébet – az öreg király, a legkisebb királyfi* stb.), addig az irodalmi mesék hőseit nevük egyéníti, tulajdonságaikat előrevetíti, s még szimbolikus, asszociatív tartalmak hordozói is lehetnek (Lázár Ervinnél pl. *Berzsián, Kriszti királylány, Dömdöm, Nagy Zoárd, Zsebenci Klopédia, Átmentő Redáz* vagy *Vinkóci Lőrinc* stb.; Csukás Istvánnál *Süsü, Süsüke, Pom Pom, Festéktüsszentő Hapci Benő, Nagy Ho-Ho-Horgász* stb.). Mindez persze következménye a tudatos írói névadásnak. Minden bizonnyal a nevek karaktere utal az alkotóra egyfajta stílusjegy megnyilvánulásaként.

A gyermekmesék népmesei kötődése természetesnek és egyértelműnek tűnik. A szerzői szövegművekben is kitalálható a tündérmesék PROPP-féle funkcióinak alárendelt felépítési mechanizmusa, legfeljebb kifordítva vagy a feje tetejére állítva, logikailag megcsavarva. A groteszk és nonszensz világlátás (amely egyébként rímeli a gyermeki látásmódot), valamint a játékosság nyelvi és logikai megnyilvánulásai mind-mind eszközei a szerzői mesék névadásának. Néhány Varró Dániel-példa: *Paca cár, Lecsöppenő Kecsap Benő, Babaarcú Démon, Szösz néne* stb. (Túl a Maszat-hegyen, 2003). Ha ún. „hagyományos” névvel találkozunk az irodalmi mesékben, mint amilyen pl. a *Pali*, a népmeséhez viszonyítva gyakran szerepváltás lesz a következménye: *Pali kalóz*. Bár ennek a figurának van némi köze a tréfás mesék *Pali-jához*, ugyanakkor tündérmesében inkább *Pál* (Vízi Péter és Vízi Pál) vagy *Palkó* (Furulyás Palkó) lenne.

3. A továbbiakban – az azonosságokra és különbségekre figyelve – bemutatjuk 1. a névnek a meseszerkezettel és mesefunkciókkal való összefüggéseit; 2. a név és megnevezettség kérdését; valamint 3. a név és attribútumai kapcsolatát. Ezeknek a kérdéseknek az újragondolása adhatja meg a választ a már elővezetett feltevésre, vagyis arra, hogy a mese műfajának sajátosságai részben meghatározzák a szereplők neveit.

3.1. A név összefüggése a meseszerkezettel és a mesefunkcióval. – A tündérmesék alapvető alkotó részei a funkciók, amelyek egy-egy szerepkörben testesülnek meg. Sorrendjük mindig azonos, ún. egytípusú. Az útnak indító kitűzi a feladatot, elindítja a főhőst, akinek lehetnek testvérei (álhősök); aki útja során találkozik segítőtársakkal, illetve adományozóval; aki legyőzi az ellenséget, és pozitív tulajdonságai jutalmaként elnyeri a királykisasszony kezét. Pontosan körvonalazott szerepeket képviselnek valamennyien (sztereotípiumok), személynévi vagy személynévi jellegű elnevezése azonban legtöbbször csak a hősnek van: *Táltos Jankó*, *Nemtudomka*, *Rózsa királyfi*, *Kondás Jankó*, *Molnár Ferkó*, *Vas Laci* stb. Az irodalmi mesének nincs ilyen kötöttsége. Lázár Ervinnél pl. a tündér lesz hétfejű (A Hétfejű Tündér) – a népmesében ilyen külső jegyekkel csak a sárkány (az ellenség) rendelkezhet. Nem *János*-nak, hanem *Ödönké*-nek hívják azt a kisfiút (a „hős”), aki olyan tízemeletes házat akar építeni, amelyiknek csupa ötödik emelete van (A Hétfejű Tündér). A név épp olyan szokatlan, mint a nagyra törő feladat. A különösség s nem a tipikus válik gyakorivá. Bár szerkezetében az irodalmi mese sokszor követi a népmesei linearitást, névadásában inkább szerzőtől és befogadói korosztálytól függő. Például Tersánszky Józsi Jenő 1953-as meseregényének főhősét még *Misi Mókus*-nak hívják, s kimutatható az erősebb népmesei mintakövetés is. Nyilvánvaló ez esetben a névdivattal összefüggő motiváció: a HAJDÚ MIHÁLY „Általános és magyar névtan”-ában feltalálható országos adatok 1945–1967 között a *Mihály*-t a 10. gyakorisági helyen jelölik (2003: 575); a regény születésének idején tehát a *Mihály*: *Misi* tipikusnak tekinthető. Varró Dániel 2000-ben (az írás kezdetekor) *Muhi Andris* nevet ad „Túl a Maszat-hegyen” című verses meseregénye főszereplőjének; ez még önmagában nem is számítana különös választásnak. De ha megnézzük a hős környezetét (*Balázs vitéz*, *jámbor Főítés*, *nyalka Höchöc*, *Ismeretlen Influenzás Angol Költő*, *Babaarcú Démon*, *Nagy Zsiráfmadár*, *Bús Piros Vödör*, *Szösz néne* stb.), tapasztalhatjuk, hogy mennyire különös figurák népesítik be *Muhi Andris* és *Maszat Johanna (Janka)* gyermekkorát. A népmeseitől való nagyobb távolság, de még inkább az anderseni hatás tükröződése mutatkozik meg a szerző névadási szándékában.

Látható az is, hogy nemcsak a főhős visel vagy viselhet valóságos nevet, hanem – nagyon tudatos elgondolás következtében – majdnem minden szereplő: *Zsiga főstő*, *Bazsarózsa Mária*, *Mikkamakka* stb. – emberek (Lázár Ervin); *Dezső* – törpekakas, *Puduru-Talla-Galla* – város, *Drótpókfűrész* – drót is, pók is, fűrész is egyszerre (Nemes Nagy Ágnes) stb. A népmesék nem egyedített, s ezért tulajdonnevet sem viselő, csak *manó*-ként említett hősei az irodalmi mesékben, meseregényekben pl. *Tupakka*, *Rutoldó*, *Mufurc*, *Zöld Lific* (A manógyár), *Trapiti* (Darvasi László: *Trapiti*, avagy a nagy tökfőzelék háború, 2002) neveket kapnak. A királylány sem világszép többé, s nem *nádszálkisasszony*-nak, hanem *Kriszti*-nek hívják, akinek bizony fogyókúráznia kell (A manógyár). Lázár Ervin „A Négy-szögletű Kerek Erdő” című meseregényének elején még magyarázatot is ad választott szereplőinek neveire. Sok esetben egész történetet kerekít a név köré, pl. *Dömdödöm*, *Nagy Zoárd* vagy *Szörnyeteg Lajos* nevéhez. Lássuk ez utóbbinak a magyarázatát:

- „– Szörnyeteg? – csodálkoztam. – Annyira csúf?
- Hát nem valami nagy szépség, az biztos – mondta Mikkamakka. – De csúfnak se csúf. Mondjuk inkább csúnyácska. Meg hát... – elhallgatott.
- Meg hát?

– Nem is egy lángész. Tudod olyasféle, aki egy hétig is eltöpreng azon a kacifántos kérdésen, hogy mennyi kettő meg kettő. És egy hét töprengés után nagy boldogan kisüti, hogy öt. Na de ha arról van szó, hogy éhes vagy, és Szörnyeteg Lajosnak egy darab kenyér van a kezében, szemvillanás alatt megfélezi veled. Ha valami bajod van, mindenkinél hamarabb észreveszi, és mindenkinél hamarabb próbál segíteni. Úgy is hívjuk: a legjobb szívű behemót.”

Míg a népmesék esetében a név funkcióján keresztül szerkezetépítő elem, mivel szerepkör és név szorosan összetartozik, addig az irodalmi mesékben előfordul, hogy a név elszakad a szerkezettől, sokkal inkább maga a karakter tölti be ezt a szerepet, nem az azt kifejező név. Meseregények szerkezetét például (laza epizódok sora) a szereplők egyik epizódból másikba vándorlása adja, függetlenül a nevüktől. Vannak azonban olyan figurák, akiknek ún. leíró vagy beszélő nevük van, tehát a név tükrözi a jellemvonásukat is – esetükben résnyire szűkül a név és viselője tulajdonságai közötti sáv. Például Csukás István *Gombóc Artúr*-ja tökéletesen azonosítható név és jellem, s Lázár Ervin *Berzsián*-ja is csak költő lehet, annyira kézenfekvő az asszociáció (Berzsenyi).

3.2. Név és megnevezettség. – A népmesében a cselekedetek, funkciók nem változnak, de a személyek (név és attribútum együtt) igen: *Jancsi* kondásfiú → *János* királyfi vagy kiszolgált huszár. A hős gyakran kap valóságos nevet (*Palkó, Gyurka, Dániel*), az álhős sose (*az öreg király legnagyobb fia, a szegény ember középső gyereke* stb.). A segítő-társ neve legtöbbször kifejezi az általa képviselt tulajdonságot, tehát leíró, „átlátszó” neve van: *Hegyhordó, Villámgyors, Fúvó, Jólaláló, Világonátallató, Földneheze* stb. Ha mégis valódi keresztnévet kap (pl. *Péter*), akkor az elnevezést meglepetés-esztétikai eszköz bevetésének tulajdoníthatjuk (Szélike királykisasszony). Igazolja ezt a ritmikusan ismétlődő segítő-társ-epizódok közül az utolsóhoz kötődése is. Az útnak indítót vagy az adományozót általában körülírással nevezi meg a népmese: *az öreg király; egy szegény ember; az ősz öregember; öreganyó, akinek az orra a földet verdeste; sánta róka* stb. Az ellenség és a cél tárgya (királylány) sem kap mindig valóságos nevet: *a hétfejű sárkány, az óriás, a kicsi királylány, de Tündérkopac, Világszép Ilonka*. – A nem valóságos névelem előtti határozott névelő vagy annak hiánya rámutat a köznévi → tulajdonnévi elmozdulásra, ezt a jelenséget azonban most nem vizsgálom. Mások mellett HAJDÚ MIHÁLY több tanulmányában is foglalkozott a kérdéssel. VÁRNAI JUDIT SZILVIA (2005) számba vette a tulajdonnév és köznévi határeseteit (a mesei nevek pont ide tartoznak), PAPP ÁGNES KLÁRA (1995) pedig Benedek Elek meséi kapcsán vizsgálódott e témában.

„A soknevű királyfi” című Benedek Elek-mese hőse a következőképpen nevezi meg magát a feladatnak megfelelően: *Pálinka, Ilyesvalami, Négyhételőt, Macska, Túrós Rétes* – egyébként csak *királyfi*-ként említődik. Mind a népmese, mind az irodalmi mese szívesen beszél arról, hogy miért hívják így vagy úgy a szereplőt. *Erős Pali* nevét például így magyarázza a mesemondó: „Mert hogy Péter-Pál napján találta a fiút, megkereszteltette Pálnak, s olyan erős szeretettel dajkálta, mintha szívéből szakadt édes gyermeke lett volna”. *Többsincs királyfi*-t véletlenszerűen egy koldusasszony nevezi el, mert a bölcsek nem találnak a királynak is tetsző olyan nevet, amilyen több nincs a világon (Többsincs királyfi). Tulajdonsága alapján kapta nevét *Gyöngyszín Ilona*, „mert ékes gyöngynél ékesebb volt”, és *Leányszín Bálint*, „mert olyan patyolatarca volt, mint egy leánynak” (Gyöngyszín Ilona).

Lázár Ervin a következővel indokolja *Szörénször Tejbajszán* nevét: „Ő maga azt állította, hogy azért nevezik így, mert egy mongol herceg unokája, más mindenki azt állította, azért, merthogy olyan szőrös, és a bajsza gyakran tejes. Ugyanis ez az ember szerette a tejet” (Berzsián és Dideki).

A modern mesében – az anderseni hatás következtében – szinte minden antropomorfizálódik és nevesül, pl. „*rácpácegresi Nagyszederfa*” (Lázár Ervin), *Lecsöppenő Kecsőp Benő* (Varró Dániel) vagy *Vakarocska*, a kevélykedő cipó (Mészöly Miklós), *Süsi*, a sárkány (Csukás István) stb. A név függ a szerző egyéniségétől, látásmódjától, stílusától, a tematika újszerűségétől, a szövegben megnyilvánuló humor természetétől. Például Lázár Ervin egyéniségéből fakad az a fajta látásmód, hogy ha a dolgoknak van színük, akkor fonákjuk is van: így lesz a „rettentő ádáz”-ból *Áttentő Redáz* (Berzsián és Dideki) vagy a hétfejű sárkányból *Hétfejű Tündér* (több művében is szerepel, pl. Szegény Dzsoni és Arnika). Békés Pál hősei is távol állnak a daliáktól, ahogy erre KOMÁROMI GABRIELLA rámutatott (1998: 292–302): *Félőlény*, *Rakonc*, *Porhany*, *Csatang*, *Csupánc*, a *Kiserdő Terrorter-ének* (egykor *Tündérter-ének*) lakói; e nevek megtestesítik a Békés írásmódjára, gondolkodására olyannyira jellemző kódolt üzenetküldést (Félőlény, 1991).

Az irodalmi mesékben gyakoribb a valóságos elnevezés a körülírásnál. Lázár Ervin „*Bab Berci kalandjai*” című kötetében szerepelnek a következő nevek: *Bab Berci*, *Rimápénteki Rimai Péntekh* (gyógyszerész), *Pálinkós Gyurka* (költő), *Brwrw úr* (pilóta), *Lapázi Lopez* (ellentolvajnagy), *Nyuuusi Kuuszi* (gólyalábú, szögletes vállú, meszelőnyél formájú idegen) stb. Szabó Magda alliteráló kételemű nevet választott „*Bárány Boldizsár*” (1971) című verses meséje sok szereplőjének: *Bárány Borbála*, *Eb Elemér*, *Egér Editke*, *Ló Laura*, *Lúd Lőrinc*, *Mókus Márta*, *Ponty Piroska*, *Pulyka Péter*, *Süger Sára* stb. (Az alliteráló nevek hagyománya régóta él a magyar meseirodalomban, pl. Sebők Zsigmond: *Dörmögő Dömötör*, Tábori Piroska: *Dugó Dani*, Móra Ferenc: *Csilicsali Csalavári Csalavér*, Tersánszky Józsi Jenő: *Misi Mókus*). Csukás István „*Pom Pom meséi*”-ben a különleges, kitalált lények és a tárgyi világ is áttelekesítődik azzal, hogy megnevezetnek: *Óriástüdejű Levegőfűjő*, *Festéktüsszentő Hapci Benő*, *Pom Pom*, *Ásító Szörnyeteg* stb.

Ma már bármi lehet mesehős: árva paradicsom: *Veszelinovics Árvácska*; futórozsa: *Sziromka Mária* királykisasszony; három nőnemű uborka: *Uborka Szilvia*, *Uborka Ibo-lya* és *Uborka Tünde* (Sziij Ferenc: *Szuromberek királyfi*, 2003); *Farkas Béla*, aki nem eszi meg a nagymamát, sőt *Piroska*-t sem, ezért menekül el a „*Piroska és a farkas*” című, eredetileg Perrault-meséből *Kavicsvár* világába (Darvasi László: *Trapiti avagy a nagy tökfőzelék háború*); *Dömdödöm*, akinek alakjáról maga az író nyilatkozta, hogy az olvasó képzelete szerint bármi lehet (SZABLYÁR 2005: 15). Lázár Ervin *cserkesz*-e pl. olyan fantázialény, amelynek még a nemét sem lehet meghatározni, de tudjuk róla, hogy a feje dinnye, a nyaka nyárs, a dereka mandulin, az ujjja bikmakk, az orra gesztenye, a szeméi pedig mandola és mandula.

A fentiek alapján megállapítható, hogy a népmese típusokkal, illetve szerepkörökkel dolgozik; a nevek ezekhez a funkciókhoz igazodnak, és a hagyományt képviselik. Az irodalmi mese nevei ezzel szemben az egyéni alkotói fantázia leleményei, és sokkal inkább függnek a témától.

Ebben a tárgykörben szólni kell még a szólítás-ementés arányáról, amely nagymértékben a műfajtól és a narrációtól függ. A mesemondói nézőpont az ementésnek kedvez, mert a szereplőket gyakrabban csak említi a mesemondó (*öreg király*, *kondásfű*), nem

nevezi meg konkrét néven (*János, Halász Józsi*). Ha a szerzői mese jobban ragaszkodik a műfaj sajátosságaihoz, akkor hasonlóképpen jár el. (Különösen igaz ez az állatmesékre.) A műfajtól való nagyobb eltérés és a mesemondóiról az elbeszélői narrációra váltás megnöveli a néven nevezést. Például Balázs Krisztina „Mese a hatlevelű-hétszirmú mosolykaporról” című meséjében még érzékelhető a visszacsatolás és elrugaszkodás kettőssége a névadásban: *Borka néni, Kikericsi Vali néni, Orvossy Olivér bácsi, Tóbiás Óriás* (nyúl), *Mindenesbolt, Mézeskalácsda, Titokakadémia, Titoktanoda, Titokóváros* (Titokóvár), *Titokóvári Közlekedési Vállalat, Üveghegy tér, Kéthullámú-tó, Öregharang*. Lázár Ervin „Gyere haza, Mikkamakka!” című mesefüzérének névanyaga azonban már nem mutatja sem a műfaji, sem a narrációs kötődést: *Ló Szerafin, Bruckner Szigfrid, Dömdödöm, Szörnyeteg Lajos, Vacskamati, Aromó, Mikkamakka, Kisfejű Nagyfejű Zordobordon*. A nevek s az általuk megnevezett karakterek egyedi, mással be nem helyettesíthető példányok.

3.3. A név és attribútumai. – Népmesei sajátosság, hogy a műfajnak vannak állandó és változó komponensei. Állandók például a cselekedetek és a funkciók, változók pedig a szereplők nevei. A nevek általában hagyományozódók, s mindig attribútumaikkal együtt változnak. (Az attribútum esetünkben a szereplők külső tulajdonságainak – koruk, nemük, helyzetük, külsejük, különleges vonásaik – az összessége.) Ha valakit *Tündér Iloná*-nak hívnak a népmesében, akkor az többnyire a cél tárgya lehet funkciója szerint, s meg kell testesítenie a szépséget, jóságot stb., egyszóval mindazokat a tulajdonságokat, amelyeket vágyottként él meg a mesehallgató. Tehát ha ismerjük a népmesék strukturális és funkcionális mechanizmusait, könnyen azonosíthatjuk az egyes szereplők és nevük által megtestesített típusokat. Az írói stílus azonban nem technika – mutatott rá KARAFIÁTH JUDIT (1996) Flaubert és Proust kapcsán –, hanem szemlélet. S ha elfogadjuk ezt a tételt esetünkben is, akkor a nevekre vonatkoztatva azt mondhatjuk, hogy az író a névválasztáskor teljes habitusával megnyilatkozik. Egyéni, karakteres stílusa testet ölt a névadásban is. Kosztolányi Dezső vallotta, hogy a névadás teremtés, és a szereplő a nevével együtt születik (vö. ÁDÁM 1992). *Berzsián*-t és *Dideki*-t Lázár Ervin Fruzsina lányával együtt teremtette. A nevet a gyermek adta, s tudható a gyermeki „szóvarázslás” eredetisége, naiv ráérése: *Berzsián* < *Berzsényi*; *Dideki* < „– Csigabiga gyere ki, / – ég a háza, Dideki! / – Kinek a háza ég? / – Hát nem érted? A Didekinek! / – Dehogynem, most már értem.” (Lázár Ervin: *Berzsián és Dideki*, Ajánlás.) A karaktert az író formálta, de annak a gyermeki naiv szemléletmódnak a hátszelén, amelyet tudatosan vállalt, bevallottan Milne nyomán. Darvasi László *Trapiti* nevű hőse, akiben jól megfér a népmesei manóféle a gyermekivel, összetéveszthetetlen, egyedi példány. Egy kicsit talán Michael Ende *Momó*-jához hasonlít, vagy küldetésében Lázár Ervin *cserkesz*-éhez, mégsem azonos velük. Csak *Trapiti*-nek trapitizhet a szíve. A név és a karakter az írói névteremtésben együtt lélegzik, nem választhatók el egymástól.

Az egyik népmese alkotóelemei minden változtatás nélkül átkerülhetnek egy másik népmesébe. Miután a név és attribútumai egységet képeznek, a nevek is vándorolhatnak. Vajon az áthelyezhetőség törvénye vonatkozik-e az irodalmi mesékre is? Részben. Az írói tulajdonnevek mobilitása műfajváltozat-váltást vonhat maga után. Jól látható ez Lázár Ervinnél: mese: „A Hétfejű Tündér” → mesefüzér: „Bikfi-bukfenc-bukferenc” → végül meseregény: „Gyere haza, Mikkamakka!”; gyerekregény: „A kisfiú meg az oroszánok” → meseregény: „A Négyszögletű Kerek Erdő”; meseregény: „Bab Berci kalandjai” →

mese: „A manógyár”. Meg kell jegyezni, hogy esetünkben ugyanarról a karakterről van szó, sőt ugyanarról a szereplőről. Van olyan példa is, amikor más és más szerző él ugyanazzal a névvel. Ezt a gyakorlatot a romantika korából örököltük, illetve az ugyancsak erre a korra jellemző allegorikus színezetű nevekről van szó. Például a megszemélyesített egyedi jelenségek (*Hold, Szél, Nap* stb.) azonosságot mutatva bukkanhatnak fel különböző szerzőknél. PAPP ÁGNES KLÁRA (1995) ezeket a neveket véli átmenetinek a köznévi és a tulajdonnév között. Ilyenek Lázár Ervinnél a *December tábornok* (Hapci király), *Északi Szél, Déli Szél, Keleti Szél, Nyugati Szél* (A manógyár). A nagy terheltségű, egy adott korra jellemző nevek erős kötődése a népmesei mintához szintén igazolja az áthelezhetőség törvényének (ugyan korlátozott) érvényességét irodalmi mesékre is.

Az irodalmi mesék szereplőinek nevei olyan asszociációs mezőt képesek indukálni és fenntartani, amely lehetőséget ad a névből fakadó jelentésvilág tágítására. Kifejező példája ennek Lázár Ervin *Dömdödöm*-je, akinek neve szavajárásából fakad. Mivel az alkotó nem idézetszerűen használja, a név átlép más szófaji kategóriába, a főnévibe. Szerzőfüggő vonása, hogy tulajdonnevesült: *dömdödöm* → *Dömdödöm*. Így név és jelentés kölcsönösen feltételezi egymást. A magyarázat benne foglaltatik a szövegvilágban. *Aromo*, a fékezhetetlen agyvelejű nyúl mint legendát meséli el a név születését. *Dömdödöm* annak a gondolkodási folyamatnak az eredménye, amely a *szeretni* lexéma kiüresedéséről szól (A Négyszögletű Kerek Erdő):

„Dömdödöm egyszer nagyon megszeretett valakit. El is indult Dömdödöm, hogy majd odaáll az elé a valaki elé, és azt mondja: szeretlek.”

„Én igazán szeretem magukat, de ha még egyszer átjön a tyúkjuk a kertembe!...” – két asszony beszélgetése.

„Én szeretem az embereket – ordította a poroszló, és zitty! a somfa pálcával –, de azt nem tűrhetem...! – óbégatta a poroszló, és zutty! a somfa pálcával.”

Egy fiú éppen azt mondja a másíknak: „Én a világon a legjobban a pirított tökmagot szeretem.”

A ligetben egy lány azt mondja egy fiúnak: „Én igazán szeretlek.”

Ezek után tagadja meg *Dömdödöm* a verbális kifejezés szokásos módját, s alkotja meg az egyetlen univerzális szóelemet. A *Dömdödöm* tulajdonnév jelentése az aktuális szövegkörnyezetben értelmezhető. A szerző másutt is él ezzel a megoldással, pl. *Cserkesz* → *cserkeszlek* (Mese Julinak, 1997). A történet-elbeszélés során fokozatosan bővül a névteremtő *szeretek* jelentés egy olyan jelentésmátrixszá, amely a szereplő környezetének dekódolásából jön létre. Minden erdőlakó érti és értelmezi az éppen aktuális szituáció szerint. Néhány példa az értelmezésre:

„Jaj, jaj!”, „Köszönöm.”; „Ha lehet, ezeket változtasd vissza.” (Maminti, a zöld kicsi tündér változtassa vissza a sóbálvánnyá varázsolt társakat) – a narrátor értelmezése.

„Ha az ember álmos, bukfacezni kezd. Hét bukfenctől már majdnem virgonc, tizennyolctól már szétveti az éberség. Huszonkilenc bukfenctől még az álomkór is elmúlik” – Dömdödöm saját értelmezése metakommunikációs eszközzel (mutogatás) támogatva.

„Bizony nem gondolza a virágját.”; „Zöldelleni! Sárgállani! Lilállani! Kékelleni! Dömdödöm!” – összefoglaló jelentésként zárja a felsorolást, és Dömdödöm mondja.

„Azt mondod, hogy kérdezzük meg a virágot is?” – valamennyien így értelmezik.

„Elképesztő” – Bruckner Szigfrid nagyképűségén hüledezik Dömdödöm.

„mindannyian bólogattak, mert hiszen Maminti egy varázspálca-suhintással megmentette egyszer Dömdödöm életét, hogyne volna akkor tündér!” – Dömdödöm haragosan rászólt Bruckner Szigfridre, aki kétségbe vonta Maminti tündérképességeit.

„Azt akarod mondani, hogy szégyelljem magam?”; „Igen” – Aromo, a fékezhetetlen agyvelejű nyúl értelmezése.

„Mindenki jól értette, azt mondta Dömdödöm, hogy hiába ugrálnak, csakis egy orvosága van a bajnak. Be kell tömni a szemtelen szemfogot” – Bruckner Szigfrid kérdez rá: „Arra gondolsz, hogy elmenjek egy fogorvoshoz, és krrrrzrrr, fűróval...?”

„Hogy mondatsz ilyet!” – Dömdödöm reagál fölháborodottan Vacskamati rosszindulatú megjegyzésére.

„Dömdödöm, dömdödöm, / Dömdö-dömdö-dömdödöm” – dúdolja Dömdödöm.

A *dömdödöm* tehát univerzális nyelvként, a kiüresedett szavak pótlásaként az egész szöveget behálózva szinte magába sűríti a mesetér világának érzelmi viszonyait. Az is előfordul, hogy a bátor kiállítás eszköze lesz ez a nyelv és név, vagy éppen a *Kisfejű Nagyfejű Zordonbordon*-nal szembeni védekezés eszköze, mert semmiképpen sem akarják lefordítani a szó szemantikáját neki. *Dömdödöm* és a dömdödömözés emblematikusan reprezentálja az egy lexémába sűrített teljes világot. A *Dömdödöm* mint név tehát olyan univerzumot szimbolizál, amelyben szavak nélkül is működik a mesealakok közötti interakció.

Az írói névadásban tehát a név és az általa képviselt jelentésvilág kiemelt szerepet tölthet be.

4. Visszatekintve a felvázoltakra elmondható, hogy a népmese – különösen a tündérmese mint műfaj – névadási gyakorlata szerepkörei tipikusságában részben átöröklődött a kortárs irodalmi mesékbe. Minél többet merít a szerző a népmesei gyökerekből, annál inkább látszik a kapcsolat a névválasztásban is. A szerzői mesék névadási különbségei a tematika tágulásában, a szereplők karakterizációjában, a szerzők egyéni stílusában, a befogadók differenciálódásában mutatkoznak meg.

Források

- BENEDEK ELEK 1989. [1894–1896] *Magyar mese és mondavilág* 1–3. Budapest.
 LÁZÁR ERVIN 1964. *A kislejű meg az oroslánok*. Budapest.
 LÁZÁR ERVIN 1973. *A Hétfejű Tündér*. Budapest.
 LÁZÁR ERVIN 1976. *Bikvi-bukfenc-bukferenc*. Budapest.
 LÁZÁR ERVIN 1979. *Berzián és Dideki*. Budapest.
 LÁZÁR ERVIN 1980. *Gyere haza, Mikkamakka!* Budapest.
 LÁZÁR ERVIN 1981. *Szegény Dzsoni és Árnika*. Budapest.
 LÁZÁR ERVIN 1985. *A Négyszögletű Kerek Erdő*. Budapest.
 LÁZÁR ERVIN 1989. *Bab Berci kalandjai*. Budapest.
 LÁZÁR ERVIN 1993. *A manógyár*. Budapest.
 LÁZÁR ERVIN 1998. *Hapci király*. Budapest.

Hivatkozott irodalom

- ÁDÁM ANIKÓ 1992. Kosztolányi a nevekről. Összeállítás Kosztolányi írásaiból. In: *A név hatalma. Helikon Irodalomtudományi Szemle* 389–99.
- FERCSIK ERZSÉBET – RAÁTZ JUDIT 1997. *Hogy hívnak? Könyv a keresztnevekről*. Budapest.
- HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan*. Budapest.
- KARAFIÁTH JUDIT 1996. A névalkotás mint világalgató. *Filológiai Közöny* 136–41.
- KOMÁROMI GABRIELLA 1998. *A gyermekkönyvek titkos kertje. Tanulmányok, esszék, kritikák*. Budapest.
- PAPP ÁGNES KLÁRA 1995. Köznév és személynév határán. (98 Benedek Elek mese névanyagának vizsgálata). *Névtani Értesítő* 17: 45–53.
- PROPP, VLAGYIMIR JAKOVLEVICS 1995. [1975] *A mese morfológiája*. Budapest.
- SZABLYÁR ESZTER 2005. Dömdödöm, Robinson és Kálvintéri Lajos. Beszélgetés Lázár Ervinnel. *Könyvhét* 1–2: 15.
- VÁRNASI JUDIT SZILVIA 2005. *Bárhogy nevezzük... A tulajdonnév a nyelvben és a nyelvészetben*. Budapest.
- VOIGT VILMOS 1985. A magyar meseci tulajdonnevek kis onomasztikája. *Névtani Értesítő* 10: 116–27.

G. PAPP KATALIN

KATALIN G. PAPP, **Similarities and differences in the name stock of Hungarian folk and literary tales**

This paper presents how patterns of name giving practices adapted in literary tales are dependent upon those used in folk tales. Naming practices of folk tales – especially those of the genre “fairy tales” – in their typical functions are partly bequeathed to contemporary literary tales. The more folk tale motives the story-writer uses, the more naming practices (s)he adapts from folk tales. Differences in name giving practices of literary tales can be traced to the increase and special features of base words, in the personalities of the characters referred to by their names, in the authors’ unique styles as well as in the differentiation of the readers.